

IQTISODIY TEBRANISHLAR: MOHIYATI, SABABLARI VA OQIBATLARI.

University of business and science
Iqtisodiyot(tarmoqlar va sohalar bo'yicha)
fakulteti 2221-guruh talabasi
Atabayeva Maftunaxon Islomjan qizi

Annotatsiya.

Ushbu maqolada iqtisodiy tebranishlarning nazariy mohiyati, ularning vujudga kelish sabablari, asosiy turlari hamda iqtisodiy o'sishga ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, iqtisodiy sikl bosqichlari, inqiroz va tiklanish jarayonlarining o'zaro bog'liqligi ilmiy jihatdan yoritiladi. Maqolada O'zbekiston iqtisodiyotida kuzatilgan iqtisodiy tebranishlarning ayrim misollari keltirilib, ularni yumshatish bo'yicha davlat siyosatining o'rni tahlil qilinadi.

Annotation.

This article analyzes the theoretical nature of economic fluctuations, the reasons for their occurrence, the main types and their impact on economic growth. Also, the correlation of the stages of the economic cycle, crisis and recovery processes is scientifically illuminated. The article will give some examples of economic fluctuations observed in the economy of Uzbekistan and analyze the role of state policy to mitigate them.

Аннотация.

В данной статье анализируется теоретическая природа экономических колебаний, причины их возникновения, основные виды, а также влияние на экономический рост. Также научно освещается взаимосвязь стадий экономического цикла, кризисных и восстановительных процессов. В статье приводятся некоторые примеры экономических колебаний, наблюдаемых в экономике Узбекистана, и анализируется роль государственной политики по их смягчению.

Kalit soʻzlar: iqtisodiy tebranish, iqtisodiy sikl, inqiroz, tiklanish, oʻsish, pasayish, bozor iqtisodiyoti, makroiqtisodiy barqarorlik.

Keywords: economic vibration, economic cycle, crisis, recovery, growth, decline, market economy, macroeconomic stability.

Ключевые слова: экономические колебания, экономический цикл, кризис, восстановление, рост, спад, рыночная экономика, макроэкономическая стабильность.

Kirish.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarish hajmi, bandlik, isteʼmol, investitsiya va narxlar doimo bir xil darajada boʻlmaydi. Vaqti-vaqti bilan ularning oʻsishi yoki pasayishi kuzatiladi. Shu jarayon “iqtisodiy tebranishlar” deb ataladi. Iqtisodiy tebranishlar – bu iqtisodiyotning maʼlum davrlar oraligʻida oʻsish va pasayish holatida almashib turishidir.

Iqtisodiy tebranishlar iqtisodiy rivojlanishning tabiiy elementi boʻlib, ularni butunlay bartaraf etish imkonsiz, biroq ularni yumshatish va barqarorlashtirish imkoniyati mavjud. Bu borada davlatning fiskal va pul-kredit siyosati muhim rol oʻynaydi. Maqolaning maqsadi – iqtisodiy tebranishlarning mohiyatini tahlil qilish, ularning sabablari va oqibatlarini yoritish hamda Oʻzbekiston iqtisodiyoti misolida ularning amaliy koʻrinishlarini oʻrganishdan iborat.

Iqtisodiy tebranishlarning nazariy asoslari

Iqtisodiy tebranishlar toʻgʻrisidagi dastlabki gʻoyalar XVIII–XIX asrlarda A. Smit, D. Rikardo, J. M. Keynes, J. Shumpeter, M. Fridman kabi iqtisodchilar tomonidan ilgari surilgan. Ularning fikricha, iqtisodiy oʻsish doimo tekis chiziq boʻylab emas, balki siklik shaklda amalga oshadi.

Keynesiylar maktabi iqtisodiy tebranishlarning sababini umumiy talabning yetishmasligida koʻradi. Ularning fikricha, iqtisodiy inqiroz paytida davlat investitsiyalarni oshirishi, foiz stavkalarini pasaytirishi orqali talabni ragʻbatlantirishi lozim. Monetaristlar esa iqtisodiy tebranishlarni pul massasi oʻzgarishlari bilan izohlaydi.

Iqtisodiy sikl bosqichlari

Odatda iqtisodiy sikl to‘rt bosqichdan iborat bo‘ladi:

1. O‘shish (ekspansiya) — ishlab chiqarish hajmi ortadi, bandlik oshadi, aholi daromadi ko‘payadi.
2. Cho‘qqi — iqtisodiyot maksimal darajada o‘sadi, resurslardan to‘liq foydalaniladi.
3. Pasayish (recessiya) — ishlab chiqarish qisqaradi, ishsizlik ortadi, narxlar tushadi.
4. Inqiroz va tiklanish (depressiya va recovery) — iqtisodiyot barqarorlashadi va yangi o‘shish bosqichiga o‘tadi.

Bu bosqichlarning davomiyligi va ta’siri mamlakat iqtisodiy tuzilmasiga, tashqi omillarga hamda davlat siyosatiga bog‘liq bo‘ladi.

Iqtisodiy tebranishlarning sabablari

Iqtisodiy tebranishlar quyidagi asosiy omillar ta’sirida yuzaga keladi:

Ichki omillar: investitsiyalar hajmining o‘zgarishi, iste’molchi ishonchi, texnologik yangiliklar, kredit shartlari.

Tashqi omillar: xalqaro narxlar tebranishi, global moliyaviy inqirozlar, siyosiy beqarorlik, tabiiy ofatlar.

Masalan, 2008-yilgi global moliyaviy inqiroz butun dunyo iqtisodiyotini larzaga solgan. O‘zbekiston ham ushbu jarayondan ma’lum darajada ta’sir ko‘rgan, ammo ichki bozorni himoya qilish siyosati orqali iqtisodiy barqarorlikni saqlab qolgan.

Iqtisodiy tebranishlarning oqibatlari

Iqtisodiy tebranishlar ijobiy va salbiy oqibatlarga ega bo‘lishi mumkin.

Ijobiy tomonlari:

Ishlab chiqaruvchilarni samaradorlikni oshirishga majbur qiladi;

Yangi texnologiyalarni joriy etishga turtki beradi.

Salbiy tomonlari:

Ishsizlik va inflyatsiya ortadi;

Aholi daromadlari kamayadi;

Davlat byudjetida kamomad paydo bo‘ladi.

O‘zbekiston misolida iqtisodiy tebranishlar

O‘zbekiston mustaqillik yillarida iqtisodiy tebranishlarni boshidan kechirgan. 1990-yillar boshida iqtisodiyot keskin pasaygan bo‘lsa, 2000-yillardan boshlab barqaror o‘shish kuzatildi. So‘nggi yillarda pandemiya, global narxlarning o‘zgarishi va geosiyosiy omillar natijasida ayrim tebranishlar qayd etildi.

O‘zbekiston hukumati makroiqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash maqsadida quyidagi choralarni amalga oshirmoqda:

Pul-kredit siyosatini ehtiyotkorlik bilan yuritish;

Soliq siyosatini soddalashtirish va investitsion muhitni yaxshilash;

Import o‘mini bosuvchi ishlab chiqarishni qo‘llab-quvvatlash;

Raqamli iqtisodiyotga o‘tish orqali samaradorlikni oshirish.

Iqtisodiy tebranishlarni yumshatish yo‘llari

Davlat iqtisodiy tebranishlarni yumshatish uchun quyidagi usullardan foydalanadi:

Fiskal siyosat — soliqlarni kamaytirish, byudjet xarajatlarini oshirish orqali umumiy talabni rag‘batlantirish;

Monetar siyosat — foiz stavkalarini pasaytirish, kredit hajmini oshirish;

Ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish — iqtisodiyotni bir tarmoqqa bog‘lab qo‘ymaslik;

Ijtimoiy himoya siyosati — ishsizlar va kam ta‘minlangan qatlamlarga yordam ko‘rsatish.

Xulosa.

Iqtisodiy tebranishlar bozor iqtisodiyotining ajralmas qismi bo‘lib, ular iqtisodiy faollikning tabiiy o‘zgarishlarini aks ettiradi. Har bir mamlakat uchun muhim vazifa — bu tebranishlarning salbiy oqibatlarini kamaytirish va iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashdir.

O‘zbekiston sharoitida iqtisodiy tebranishlarni yumshatish uchun davlatning faol fiskal va monetar siyosati, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish hamda eksport

salohiyatini oshirish zarur. Shu yo'l bilan iqtisodiyotning uzoq muddatli va barqaror o'sishiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Keynes, J. M. *The General Theory of Employment, Interest and Money.* London, 1936.
2. Schumpeter, J. A. *Business Cycles.* New York, 1939.
3. Friedman, M. *A Monetary History of the United States.* Princeton University Press, 1963.
4. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi rasmiy ma'lumotlari, 2024-yil.
5. Karimov I. A. *O'zbekiston iqtisodiy islohotlar yo'lida.* Toshkent: O'zbekiston, 1995.
6. Davletov O., G'ulomov S. *Makroiqtisodiyot asoslari.* Toshkent: TDIU, 2021.